

ARCHITEKTURA

CZASOPISMO TECHNICZNE
TECHNICAL TRANSACTIONS
ARCHITECTURE

WYDAWNICTWO
POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

2-A/2009
ZESZYT 10
ROK 106
ISSUE 10
YEAR 106

WOJCIECH KOSIŃSKI*

WARTOŚCI PROJEKTU CZTERECH

(A. BORATYŃSKI, W. KOSIŃSKI, Z. KUCHTA, Z. ZUZIĄK) – PO 35 LATACH

VALUES OF THE PROJECT OF THE FOUR

(A. BORATYŃSKI, W. KOSIŃSKI, Z. KUCHTA, Z. ZUZIĄK) – 35 YEARS ON

Streszczenie

Główne cele niniejszego artykułu to przypomnienie lub poinformowanie osób zainteresowanych planowaniem przestrzennym terenów Podtatrza oraz szerzej – planowaniem przestrzennym obszarów o walorach przyrodniczych i kulturowych poddawanych presji masowego ruchu turystycznego, z czym związana jest silna i chaotyczna fala inwestycyjna. W 1974 roku Zespół Czterech reprezentujący Politechnikę Krakowską wygrał konkurs na projekt koncepcyjny zagospodarowania Podtatrza, zawierający wizję kształtowania Zakopanego. Ten projekt – przesiąknięty ideą zrównoważonego rozwoju i regionalizmu – do dziś prezentuje wartości w pełni aktualne, a nawet narastające z powodu zaniedbania gospodarki przestrzennej i stąd stale zwiększających się zniszczeń przedmiotowego obszaru i miasta.

Słowa kluczowe: Zespół Czterech, Podtatrze, Zakopane, planowanie przestrzenne i regionalne, regionalizm

Abstract

The main aim of hereby paper is reminding or information addressed towards persons attracted in spatial planning the area of Podtatrze, and broader – in spatial planning terrains of natural cultural values being under the pressure of mass tourist movement, with which a strong and chaotic wave of development results. In the year 1974 the Team of Four, representing Cracow University of Technology, had won a competition, which's goal was a conception project of a plan for Podtatrze. This project – deeply rooted in ideas of sustainable development and regionalism – until today has represent evergreen values; which even grow because of abandonment of spatial management, thus increasing deterioration of given area and town.

Keywords: Team of Four, Podtatrze, Zakopane, spatial (physical) and regional planning, regionalism

* Dr hab. inż. arch. Wojciech Kosiński, prof. PK, Instytut Architektury Krajobrazu, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska.

1. Wstęp

Niniejszy artykuł ma charakter historyczny, ideowy i postulatywno-perswazyjny. Dotyczy planowania terenów i miejscowości górskich na przykładzie Podtatrza i Zakopanego oraz projektowania urbanistyczno-architektonicznego na ziemiach tego regionu. Zakres czasowy badań ukazuje zderzenie starannego planowania i fachowej dyskusji sprzed lat (pomimo iż działo się to w warunkach państwa opresyjnego) z bezplanową spekulacyjną gospodarką obecną. Wykorzystując nieudolnie lub niecnie transformację i ciężko zdobytą wolność, rodzi ona dramatyczny chaos programowo-przestrzenny wskutek niepanowania państwa i samorządów nad ustrojem demokratycznym („tę przestrzeń kreują spekulanci, bez udziału władzy i bez twórców”¹) i marnotrawi dobrodziejstwo rynkowego liberalizmu².

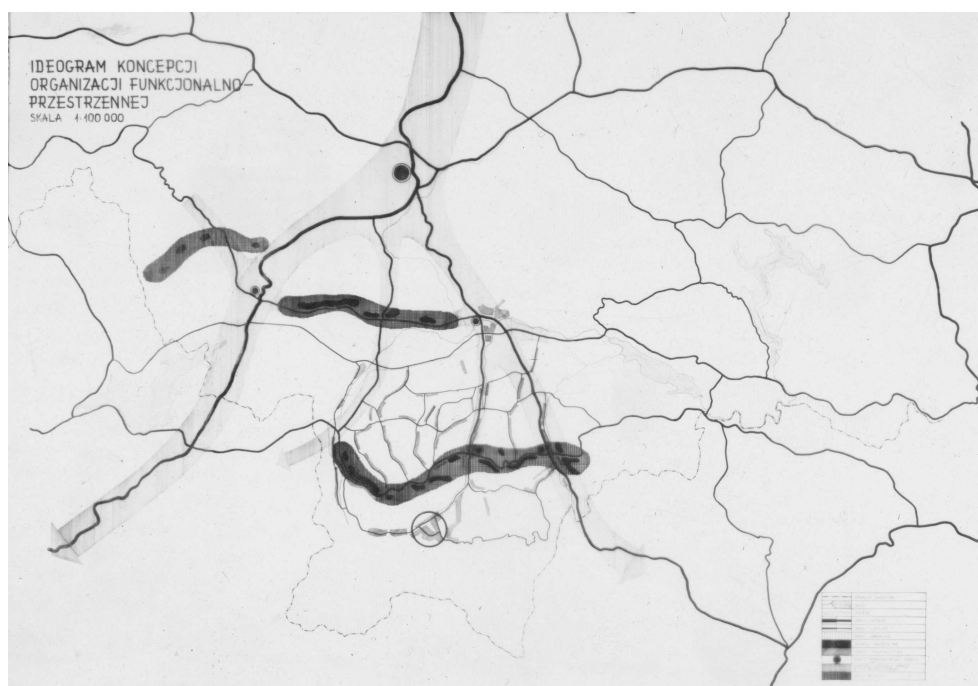
Istnieją co najmniej trzy poważne przyczyny podjęcia tego tematu badawczego, które zarazem stanowią uzasadnienie dla opracowania stosownego materiału w formie artykułu naukowego, wreszcie – do przedstawienia go w formie publikacji z okazji konferencji „Planowanie przestrzenne w obszarach górskich”.

Pierwsza przyczyna to kilkakrotnie rozważana w gronie Czterech, zwłaszcza z inspiracji Z. Zuziaka, uzasadniona potrzeba uporządkowania archiwalnego materiału związanego z projektem sprzed wielu lat. Jednocześnie pozwoliło to na intelektualne uporządkowanie poglądów i wiedzy związanej z owym projektem wobec dającej się wyraźnie zauważyć stale aktualnej i narastającej słuszności zawartych w nim wartości.

Druga przyczyna to ostro krytykowany w środowisku zawodowym oraz na forum ogólnopolskim coraz bardziej chaotyczny i brutalny sposób bezplanowego zainwestowywania Podtatrza, a zwłaszcza Zakopanego. „Deweloperzy szturmują Zakopane. Brak planów i pogarda dla architektonicznej tradycji powoduje chaos budowlany i przestrzenny. Ale interesy kwitną”³.

W świetle trwałych wartości ideowych i projektowych tytułowej archiwalnej koncepcji zarysowała się cenna szansa przeprowadzenia – z pozycji ówczesnych projektantów – konstruktywnej krytyki obecnej sytuacji. „Dziś Zakopane to krajobraz po bitwie: drastycznie przeskalowane apartamentowce zamieniają powoli zimową stolicę Polski w quasi metropolię z koszmarnego snu”⁴.

Trzecia wreszcie przyczyna to okazja do zarysowania szerszych refleksji nt. planowania programowo-przestrzennego i projektowania urbanistyczno-architektonicznego na ziemiach górskich w Polsce na podstawie wartości archiwalnej koncepcji oraz jej aktualności także dzisiaj. Projektowany przed laty i funkcjonujący teren Podtatrza i Zakopanego jest bowiem także modelem skupiającym jak w soczewce obecne problemy kształtowania przestrzeni w naszym kraju, poczynając od kwestii skutków nieobligatoryjności planów zagospodarowania przestrzennego, a kończąc na tendencjach dotyczących formy architektonicznej: „Wiek XXI należy do idei wielokulturowości, na której pasie się przemysł turystyczny. To jest nowy globalny folklorizm, światowy obieg wymiany towarów z etykietką etniczności. Autentycznej ludowości w tym nie ma”⁵.

Rys. 1. Ideogram koncepcji organizacji funkcjonalno-przestrzennej. U góry pierwszy punkt rozrządowy i potencjalny ośrodek wczasowo-turystyczny: Skomielna-Zabornia. Pasma północne u góry po lewej: Działy Orawskie (Odrowąż, Pieniążkowice). Pasma środkowe: Czarny Dunajec (z lewej), Nowy Targ (z prawej). Pasma południowe: CC Chochołów-Czarna Góra z centrum w Białym Dunajcu. U dołu na południu – Zakopane

Fig. 1. Ideogram of a functional and spatial organization concept. At the top the first marshalling point and prospective tourist and holiday centre at Skomielna-Zabornia. Top left, the northern range: Działy Orawskie (Odrowąż, Pieniążkowice). Central range: Czarny Dunajec (on the left), Nowy Targ (on the right). The southern range: CC Chochołów-Czarna Góra with the centre at Biały Dunajec. At the bottom, in the south – Zakopane

2. Przyczyny i organizacja konkursu – seminarium

Równy trzydzieści pięć lat temu, z końcem 1973 roku Zarząd Stowarzyszenia Architektów Polskich SARP Oddział w Krakowie podjął decyzję – w porozumieniu z Urzędami Wojewódzkimi w Krakowie i Nowym Sączu, we współpracy z krakowskimi Oddziałami Polskiej Akademii Nauk i Towarzystwa Urbanistów Polskich, a także z Politechniką Krakowską – o zorganizowaniu konkursu seminaryjnego na projekt koncepcyjny zagospodarowania przestrzennego Tatr i Skalnego Podhala wraz z projektem koncepcyjnym modelowej jednostki rekreacyjnej dla terenu Podtatrza.

Inicjatywa ta była pośrednim rezultatem podjętej rok wcześniej (w 1972 r.) Uchwały Rady Ministrów PRL o zagospodarowaniu Podtatrza i Zakopanego. W tym celu rząd Piotra Jaroszewicza prelimitował potężne kwoty w budżecie zbliżającej się pięciolatki 1975–1980.

Przypomnijmy, że właśnie w 1973 roku została dokonana wielka „jaroszewiczowska” reforma podziału administracyjnej struktury kraju, gdy w miejsce dużych tradycyjnych silnych i dość autonomicznych 16 województw nakazano utworzenie aż 49, oddanych w pacht wygodnym i posłusznym lokalnym kacykom.

Region nowotarski ku osłupieniu i oburzeniu podhalańskiej społeczności znalazł się pod władzą Urzędu Wojewódzkiego w Nowym Sączu z bardzo kontrowersyjnym wojewodą Lechem Bafią na czele. Tamtejsze wojewódzkie służby planistyczne były jednak na tyle początkujące i słabe, że Plan zagospodarowaniu Podtatrza i Zakopanego – czyli „podkładka” do wykonywania ww. Uchwały Rady Ministrów podjętej z myślą o realizacji z funduszy zbliżającej się pięcioletki – został zlecony renomowanej Wojewódzkiej Pracowni Urbanistycznej w Krakowie, z Leszkiem Kaczmarskim jako głównym autorem. Termin ukończenia ustalono na koniec 1974 r., gdyż z początkiem 1975 wchodziła w życie pięcioletka mająca wśród swych zadań zrealizowanie Planu.

Dla teje Pracowni i dla tegoż Planu twórczą burzę mózgow stanowiło konkursowe seminarium SARP ogłoszone z początkiem 1974 r. Do udziału zaproszono sześć zakwalifikowanych zespołów: dwa z Politechniki Krakowskiej (A. Boratyński, W. Kosiński, Z. Kuchta, Z. Zuziak – zespół pierwszy oraz J. Bogdanowski, K. Dąbrowska-Budziło, K. Pawłowska – zespół drugi), dwa rekomendowane przez Oddział SARP w Krakowie (L. Filar, P. Gawor, J. Pilitowski – zespół pierwszy oraz Z. Otto, B. Zaufal – zespół drugi), a także po jednym zespole rekomendowanym przez Zarząd Główny SARP (H. Buszko, A. Franta) i przez Oddział SARP w Nowym Sączu (S. Karpel).

Prace były referowane przez autorów. Po naradzie Sąd Konkursowy przedstawił 10 kryteriów ocen, każde było punktowane w skali 0–6. Dwie kolejno najwyższe lokaty uzyskały obydwie zespoły z Politechniki Krakowskiej. Pierwsze miejsce z wynikiem 54 punkty na 60 możliwych otrzymał zespół w składzie: A. Boratyński, W. Kosiński, Z. Kuchta, Z. Zuziak. Niewiele niższy wynik (51 punktów) uzyskali J. Bogdanowski, K. Dąbrowska-Budziło, K. Pawłowska. Sędziowie stwierdzili, że na tak wybitne oceny złożyły się zarówno trafne osiągnięcia merytoryczne, jak również warsztat planistyczno-projektowy, obszerność, wnikliwość i staranność rozwiązań („zrobiliście bardziej konkurs niż seminarium”), wreszcie – obok zalet twórczych – także walory metodyczne i modelowe. Pozostałe prace zostały ocenione zdecydowanie niżej.

3. Inspiracje i motywacje koncepcji Czterech

Największe wartości i zarazem pokrewieństwo ideowo-metodyczne obu najwyżej ocenionych prac wynikały z przyjęcia podobnej zasady pasmowego strefowania intensywności zagospodarowania przedpola pasma Tatr, tak aby silniejsze uderzenia ruchu wypoczynkowego zatrzymywać dalej od Tatr poprzez atrakcyjne zagospodarowanie, natomiast pasmo Witów–Bukowina, a zwłaszcza Rów Zakopiański (Skibówki, Krzeptówki, Kościelisko), wreszcie samo Zakopane chronić poprzez filtrowanie.

Oba zespoły z Politechniki Krakowskiej, działające absolutnie niezależnie, przyjęły więc dość oczywiste dla środowisk ekologicznych poglądy głoszące, że wymagające ochrony obszary, ośrodki i obiekty, zarówno przyrodnicze, jak i kulturowe, należy otaczać słojuowymi lub pasmowymi systemami warstwowych barier, które powinny jednak oddziaływać nie restrykcyjnie, ale atrakcyjnie.

Pracę Czterech cechowała w tej mierze także swoista krytyczna inspiracja kultową przedwojenną pracą Jana Olafa Chmielewskiego nt. Pasma WB Witów–Bukowina z centralną rolą Zakopanego. Podczas prac koncepcyjnych w Zespole Czterech uznano 40-letnią ideę Pasma WB jako – z jednej strony – znakomite odkrycie systemowe w kategoriach wieloprzestrzennych w dziedzinach: nasłonecznienia, widoków na Tatry oraz lokalnych atrakcji (np. półkowego narciarstwa na północnych skłonach). Z drugiej strony przyjęto jednak, że idea prowadząca do jego silnego zainwestowania była ciekawa przy niewielkim naporze kwalifikowanych turystów i elitarnych gości w latach 30. XX w. Była jednak z zasady modernistyczna, bardziej funkcjonalistyczna niż szanująca środowisko. Pamiętajmy *per analogiam*, że J.O. Chmielewski był także, wspólnie z Szymonem Syrkusem, autorem skrajnie technokratycznej – w stylu północnoamerykańskich metropolii – Warszawy Funkcjonalnej.

Fot. 1. Zespół Czterech pozujący do fotografii prasowej, 1974 r., od prawej: Z. Zuziak, Z. Kuchta, A. Boratyński, W. Kosiński

Photo 1. The Four team posing for a press photo, 1974, from right to left: Z. Zuziak, Z. Kuchta A. Boratyński, W. Kosiński

Tymczasem w 1974 roku sytuacja w kraju i w regionie podtatrzańskim była diametralnie inna. PRL otworzył milionom ludzi dostęp do wczasów FWP (Fundusz Wczasów Pracowniczych). Społeczność nowych wczasowiczów nie była kwalifikowana do turystyki i sportów górskich; stanowiła pogardliwie określaną przez media „stonkę”, czyli masowego pasożyta. Górale prowadzący pensjonaty i kwatery komentowali także z lekceważeniem: „dawniej mieliśmy gości, teraz są wczasowicze”. W latach 70., tj. w okresie „małej stabilizacji gierkowskiej”, przekroczone kolejny próg powszechnego naporu na regiony wczasowo-turystyczno-sportowe. Politycy i media po raz pierwszy w obozie socjalistycznym jęli głosić zachęty do hedonizmu i „małej stabilizacji”. Polityka otwarcia i zadłużenia prozachodniego przyniosła sztuczną wprawdzie pod względem makroekonomicznym, ale

faktycznie konsumpcyjną falę inwestowania w drugie domy, wyjazdy rekreacyjne, samochody, rodzimy i zachodni sprzęt kempingowy i sportowy, jaki po 30 latach nędzy i zgrzebności wczesnego PRL pojawił się w sklepach.

Wszystko to spowodowało kolejną falę czasowo-turystycznego „tsunami” skierowaną w tereny górskie. W okresach świątecznych 30-tysięczne Zakopane przeżywało najazd co najmniej kolejnych 30 tysięcy przybyszów nocujących oraz dalszą niezliczoną liczbę jednodniowych pasantów. Zespół Czterech – złożony z autorów nie tylko projektujących tereny krajobrazów turystycznych, ale także praktycznie uprawiających turystykę – doskonale zdawał sobie sprawę z istniejących i ekstrapolowanych, nadchodzących dalszych zagrożeń.

4. Idee wielkoprzestrzenne projektu

Członkowie Zespołu Czterech, przystępując do projektu, mieli z racji swego dotychczasowego wykształcenia, wykonywanych na bieżąco prac naukowych i projektowych, a w tym konkursów, podróży i lektur – sprecyzowane poglądy, które w zarysie i skrócie można określić jako ekologiczne i regionalistyczne. Od jesieni 1966 roku istniał Raport U Thanta, wprawdzie reglamentowany przez cenzurę PRL, ale dobrze znany i akceptowany przez autorów. Wykształcenie w WAPK i przygotowywanie tamże prac doktorskich czyniło ich kompetentnymi w aspektach eliminowania uciążliwości – uspokajania ruchu kołowego, strefowania obszarów chronionych, szacunku dla regionalizmu w ruralistyce i architekturze, uznania dla *genius loci* miast i miasteczek. Jednocześnie byli otwarci na nowe wartości płynące z Zachodu. W tymże 1966 roku pojawiła się rewelacyjna i rewolucyjna książka Roberta Venturiego *Wielość i sprzeczność w architekturze*, odrzucająca ciężki schyłkowy modernizm. Sięgając dalej, w tymże samym 1966 roku zabrzmiał epokowy utwór Krzysztofa Pendereckiego *Pasja wg św. Łukasza*. Wymienione „kamienie milowe” wraz z innymi wydarzeniami w kulturze torowały drogę do postmodernizmu (ponowoczesności), a przypieczętowaniem stała się w 1970 r. książka Alvina Tofflera *Szok przyszłości*.

W takim klimacie intelektualnym i duchowym członkowie zespołu przystępowali do opracowywania konkursu. Planistycznym „wykresem” troski autorów o zachowanie tożsamości, czyli prawdziwych wartości turystyczno-sportowo-kulturalnych Tatr, Zakopanego i Podhala, stała się zaanonsowana wyżej koncepcja stref ochrony – *versus* stref zainwestowania. Szkieletem i krwiobiegiem tego zrewidowanego i na nowo zaprojektowanego obszaru stał się układ komunikacyjny. Bowiem zanim przystąpiono do szczegółowego wyznaczenia „horyzontalnych” pasm ukierunkowanych zgodnie z układem hipsometryczno-fizjograficznym rejonu na kierunku Wschód–Zachód, dokonano analizy i rewizji dotychczasowego priorytetu głównych dróg kołowych doprowadzających do Podhala od strony Krakowa i Śląska, czyli od strony północnej.

Zauważmy, że na początku lat 70., w spadku po zamkniętej i propagującej ubóstwo polityce gomulkowskiej, zachodnie przejście graniczne w Chyżnem było jeszcze mało uczęszczane, a przejścia wschodnie w rejonie Spisza i Pienin nie istniały, co najwyżej spoczywały głęboko w dalekosiężnych zamiarach geopolitycznych. Nowa gierkowska ekipa polityczna w swojej koncepcji reglamentowanego „otwarcia” spowodowała, że – właśnie podczas opracowywania Projektu Czterech – „na naszych oczach” rozwijały się oficjalne

wizje europejskich powiązań/tras, nie tylko jak dotąd militarnych, ale także o turystycznych założeniach, np. magistrali BTBA Bałtyk–Tatry–Balaton–Adriatyk, *via* Chyżne. Tę właśnie trasę (na Chyżne, odgałęziającą się od Zakopianki w Zaborni) uznano w Projekcie Czterech za pierwszoplanową w aspekcie obciążenia transportowego w nadchodzącym okresie. Jako drugą pod względem przyszłego obciążenia wskazano trasę wschodnią obejmującą Tatry od strony Białki i Jurgowa, oraz alternatywnie w rejonie Niedzicy. Pamiętajmy jednak, że do otwarcia Zalewu Czorszyńskiego pozostawało jeszcze ponad 20 lat (konkretnie 23 lata: 1974–1997), a jednak był on w Projekcie zdecydowanie brany pod uwagę – autorzy trafnie uznawali w swej wizji Zalew za zjawisko ze wszech miar pozytywne, co sprawdza się dziś w stu procentach.

Wymienione dwa „ramiona” obejść drogowych Tatr od zachodu przez Chyżne i od wschodu przez Jurgów stawiały Zakopiankę jako dopiero trzecią w kolejności pod względem natężenia ruchu. Projekt świadomie sprowadzał ją do roli spokojnej „park-way” uderzającej docelowo do Zakopanego.

Odchodzą od niej dwa odgałęzienia. Pierwsze w Poroninie – na Bukowinę, Głódówkę, dalej w kierunku Łysej Polany (kameralne przejście graniczne) i Morskiego Oka. Drugie odgałęzienie, już w Zakopanem, prowadzące Rowem Zakopiańskim, oplatające Pasma Gubałowskie od zachodu: – ulica/droga Kościeliska prowadząca do Chochołowa i Czarnego Dunajca, dalej zawracająca ku północy w stronę Chyżnego. Wielkie rozwidlenie dróg: obejście zachodnie (Chyżne) i wschodnie (Jurgów/Niedzica) stanowi idealną infrastrukturę transportową dla koncepcji pasmowych stref zainwestowania turystycznego.

5. Strefowanie programowo-przestrzenne – system pasm

Przedstawiony system infrastruktury transportowej i jej hierarchizacji stwarzał idealne możliwości takiego zagospodarowywania rejonu „Przedtatrza”⁶ i Podtatrza, aby nastąpiło „wystrefowanie i blokowanie”⁷ – hamowanie masowych uderzeń ruchu rekreacyjnego skierowanego do Zakopanego i w Tatry. Polega to na zagospodarowaniu turystycznym rejonów oddalonych od Tatr w taki sposób, aby następowało w nich przechwytywanie i filtrowanie masowego strumienia „rekreantów” – poprzez zaoferowanie im atrakcji stosownych do ich zainteresowań. Niekoniecznie obejmują one bezpośrednie korzystanie z Zakopanego i Tatr, np. wczasy rodzinne i wypadki imprezowe. Profil tych rodzajów wypoczynku cechuje się innymi wymaganiami, ale bynajmniej nie zawsze obejmują one „serca” Podtatrza⁸.

Z tych przyczyn koncepcja Czterech przewidywała rozpoczęcie „filtrowania” już na wysokości Skomielnej (skrzyżowanie Zakopianki z Droga Podkarpacką Wadowice–Nowy Sącz) i Zaborni (odgałęzienie od Zakopianki na Chyżne i do Rabki). Jest tam możliwe znaczne doinwestowanie różnorodnego programu turystyczno-wypoczynkowego z widokiem na Tatry, przy znakomitych powiązaniach transportowych. Powinno się z tym wiązać ogólne „uszlachetnienie” estetyczne – w duchu regionalnym i krajobrazowym. Kolejnym „filtrem” stały się w koncepcji pasma projektowanego osadnictwa wczasowego na Działach Orawskich w okolicach miejscowości Odrowąż i Pieniążkowice. Następnym zaś – pasmo *plateau* rzeki Czarny Dunajec z wspaniałą ekspozycją Tatr Zachodnich na wysokości Długopola i wzdłuż drogi Czarny Dunajec–Rogoźnik–Nowy Targ.

Bardzo ważna rola przypada w tej koncepcji miastu Nowy Targ wraz z przedmieściami i okolicami: Niwą, Działem, Kowańcem i Szaflarami. Nowy Targ, o imponującej tradycji historycznej – lokowany w 1346 roku, obecnie ma w skali kraju najwyższy dochód na mieszkańca – jest idealnym miejscem na przejęcie i bezproblemowe „wchłonięcie” nadwyżek zapotrzebowania mieszkaniowego na Podhalu – bezsensownie lokowanych w Zakopanem. Obecnie oba ośrodki mają podobną wielkość rzędu 30 000 mieszkańców, co jest absurdem wobec absolutnej asymetrii ich ról regionalnych i ponadregionalnych. Nowy Targ może spokojnie rosnąć, w przeciwieństwie do Zakopanego, w którym wzrost jest samobójczy.

Analizując projekt Czterech dalej konsekwentnie w kierunku południowym ku Zakopanemu i Tatrom, należy z kolei wskazać na kluczowe dla wieloprzestrzennej koncepcji Pasma CC: Chochołów–Czarna Góra z centrum w Białym Dunajcu. Sens i wartości turystyczne tego pasma wyznaczają zwłaszcza trzy istotne czynniki: obsługa transportem kołowym, fizjografia gwarantująca nasłonecznienie i widoki na Tatry, wartości regionalne istniejącej zabudowy. Dwie tytułowe miejscowości, Chochołów i Czarna Góra, wyznaczające kolejno zachodni i wschodni skraj pasma, są idealnie powiązane z drogami międzynarodowymi, a raczej „nałożone” na te drogi. Chochołów zlokalizowany jest na drodze prowadzącej do przejścia granicznego w Chyżnem, a Czarna Góra znajduje się przy drodze do przejścia w Jurgowie.

Starannie wyznaczone pasmo obejmuje wsie i przysiółki mało ruchliwe, które nie są dotknięte atakiem masowej turystyki i wczasów. Wszystkie mają znakomitą ekspozycję południową na Tatry, a ich stoki odsłoneczne po stronie północnej stwarzają idealne możliwości do biegowego i półkowego narciarstwa rekreacyjnego z wyciągami powiązanymi z nowymi przedsięwzięciami dla gości. Wreszcie – wsie mają niezatarte wartości regionalne wyrażające się w układach rurestycznych oraz w formach architektonicznych. Biały Dunajec, desygnowany jako centralny ośrodek tego pasma, jest zadziwiająco zaniedbaną i nijaką miejscowością, która nie wykształciła swego profilu funkcjonalnego i estetycznego pomimo idealnego położenia na rzece Biały Dunajec i przy szosie Zakopianka. Rola centrum dyspozycyjnego, rozrządowego i usługowego dałaby idealną szansę na rewitalizację i estetyzację tej ważnej miejscowości.

Klasyczne od lat 30. Pasma WB (Witów–Gubałówka–Poronin–Bukowina–Głodówka) z Rowem Zakopiańskim i z centrum w Zakopanem uznano w projekcie za krajobraz kulturowy stanowiący strefę ochronną Tatr. Postulowano jego „nobilezację” (a nie „detronizację” – jak wadliwie i prowokacyjnie określono to w mediach, psując całą misterną ideę). Nobiletacja (*Gentrification*) nastąpiłaby przez wstrzymanie banalnych inwestycji miejsko-wczasowych, dzięki selekcji, uporządkowaniu i jakościowemu wzbogaceniu infrastruktury „szlachetnej” (ekskluzywnej i elitarnej) – tj. przeznaczonej dla turystyki kwalifikowanej, sportów górskich i turystyki kulturowej, dzięki podniesieniu estetycznych standardów ruralistyki, zabudowy i architektury regionalnej i detalu, małej architektury.

6. Zwieńczenie – istotny detal: wizja Zakopanego

W Zakopanem u nowych podówczas władz lat 70. zarysował się nieodpowiedzialny i niebezpieczny nurt hurrainwestycyjny mający na celu kontynuację błędnych decyzji „umiasztowania” z lat 60., kiedy powstały przeskalowane i szpetne, blokowe i pudełkowe

inwestycje: Krupówki Dwa, DH Granit, Hotel Gazda *etc.* W takt gierkowskiego hasła budowania drugiej Polski kroilo się budowanie kolejnego banalnego socjalistycznego miasta z blokowiskami, a w najlepszym razie – z budownictwem wysokiej intensywności parodiującym architekturę regionalną.

Wobec tego w projekcie zaproponowano utrzymanie tradycyjnych zakopiańskich wartości i pogłębianie charakteru miejscowości jako podgórskiego ośrodka zrównoważonego w typie francuskiego Chamonix, niemieckiego Garmisch Partenkirchen, austriackiego Zell am See, szwajcarskiego Zermatt/Saas Fee. Wśród wielu wniosków postulatywnych zawartych w Projekcie Czterech i wytycznych dla dobrego – zrównoważonego – rozwoju Zakopanego, można wspomnieć następujące:

1. Nierozbudowywanie w sposób intensywny osadnictwa stałego o cechach miejskich. Przeanalizowanie lepszych warunków urbanizacji – stałego osadnictwa w Nowym Targu i jego okolicach, bliżej powszechnych miejsc zatrudnienia. W sumie: przeniesienie tendencji urbanizacyjnych do Nowego Targu; przeniesienie części napierającego osadnictwa ruralistycznego do okolicznych wsi podhalańskich; przeniesienie części programu wypoczynkowego do miejscowości położonych w kierunku na północ.
2. Wśród programów użytkowych mających wpływ na inwestycje – ugruntowanie i umiarkowany rozwój: turystyki kwalifikowanej i sportów górskich, turystyki kulturowej, kultury regionalnej oraz śladowo funkcji uzdrowiskowo-sanatoryjnej bazującej na miejscowych wartościach klimatycznych i wodolecznicznych⁹.
3. Utrzymywanie układu i zabudowy o skali ludzkiej i charakterze regionalnym. Potraktowanie rewaloryzacji ul. Kościeliskiej jako idealnego wzorca postępowania. Jednocześnie Zakopane od lat międzywojennych po części cechuje się zabudową nowoczesną. Należy to w odpowiednim stopniu i we właściwy sposób uwzględnić jako inspirację dla współczesnej zabudowy¹⁰.

7. Pokłosie, epilog i wniosek finalny

Wygranie konkursu przez najmłodszy zespół odbiło się szerokim echem w środowisku zawodowym oraz w mediach publicznych. Autorzy zostali zaproszeni do wygłoszenia stosownych referatów w PAN¹¹, praca została wyeksponowana i opisana w katalogu Wystawy XXX-lecia PRL¹², opisana i opublikowana w słynnym *Diariuszu*¹³ oraz przedstawiona w tekście i reprodukcjach na stronicach ważnej książki naukowej¹⁴. W środowisku naukowym zapanowała po konkursie pełna harmonia i akceptacja, a relacje Czterech z drugim w kolejności zespołem J. Bogdanowskiego były wzorowe i oparte na wzajemnym szacunku. Natomiast starsi koledzy z SARP nie mogli pogodzić się z werdyktem; w przededniu sesji w PAN ich reprezentant zabiegał u autorów o odwołanie ich wystąpień, a w informatorze SARP znalazła się miniwzmianka o konkursie, z podaniem szczegółów tylko o jednym z dalszych zespołów, w którym uczestniczył autor owej informacji.

Również medialna wrzawa trwała przez niemal rok, w radiu, weekendowych wydaniach dzienników oraz w magazynach tygodniowych. Praca została uznana za epokowe osiągnięcie w dziejach planowania Podtatrza i Zakopanego, rokujące znakomitą przyszłość tego obszaru, gdyby jej postulaty zostały wdrożone¹⁵.

Najistotniejszy był sposób wykorzystania projektu przez Wojewódzką Pracownię Urbanistyczną WPU, dla której konkurs stanowił materiał pomocniczy. Twórcy oficjalnego

śródmiejskie pensjonaty o koszmarnej estetyce parodiującej góralszczyznę, urządzenia „małej architektury” zadziwiające bezguściem (latarnie na Krupówkach, murki, mostki, niektóre bruki itp.).

Swoistym *memento* przyznającym rację koncepcji Czterech jest narastające zainteresowanie wymagających wczasowiczów i turystów terenami oddalonymi od Tatr, ale oferującymi widok ich panoramy¹⁶. Są to: przełęcz Wielki Luboń i Sieniawska, okolice wymienione w koncepcji: Skomielna, Zabornia, Zbójecka Góra, pasma na wysokości Nowego Targu i Białego Dunajca. Samo życie przyznaje więc w spontaniczny sposób rację historycznej koncepcji sprzed ponad 1/3 wieku.

Przypisy

- ¹ Por. W. Benjamin, *Ein Jakobiner von Heute*, [w:] *Gesammelte Schriften*, Suhrkamp, Frankfurt a/Main 1972, s. 260-265. Także: W. Hagemann, *Das steinerne Berlin, Geschichte der grünen Mietskasernen Stadt der Welt. 4 Auflage mit einem Vorwort von Walter Benjamin*, Vieweg-Ullstein, Berlin-Frankfurt a/Mein-Wien 1963, s. 348, *passim*. Także: C. Crasemann Collins, *Werner Hegemann and the Search for Universal Urbanism*, Norton, New York 2005, s. 418, *passim*.
- ² Por. J. Gowin, T. Pieronek, *Liberalizm i Prawda*, [w:] *Religia i Liberalizm w Trzeciej Rzeczypospolitej*, www.KronikaNovusOrdo.pl.
- ³ Por. *Ostał wam się ino spadzisty dach*, oprac. P. Jasica, „Rzeczpospolita”, 10–11.03.2008, s. A24-A26.
- ⁴ Por. *Walka o Przestrzeń*, oprac. P. Jasica, „Architektura Murator” 5, 2008, s. 24-28.
- ⁵ Por. *Kultury ludowej już nie będzie*. Dyskusja ekspertów, „GW”, 8–9.03.2008, s. 11-12.
- ⁶ „Przedtatrze” – rejon od Naprawy i Lubonia poprzez Skomielną, Zabornię i Klikuszową – przed Nowym Targiem. Cechuje się piękną panoramą Tatr i pozwala na atrakcyjne osadnictwo wczasowe w „bezpiecznym” oddaleniu od Zakopanego i Tatrzańskiego Parku Narodowego. Natomiast określony jako Podtatrze jest rejon położony dalej na południe – od południowych stoków Gorców poprzez Nowy Targ i dalej w kierunku Białego Dunajca, Poronina i Zakopanego.
- ⁷ Ad. „wystrefowanie i blokowanie”: niniejsze pojęcia oznaczają planistyczno-programowe oddziaływanie pozytywne, tworzenie użytkownikom tak atrakcyjnych ofert na dalszym, odleglejszym północnym przedpolu Tatr, że dobrowolnie rezygnowaliby z osadnictwa wczasowego bliżej Tatr.
- ⁸ Takim przedsięwzięciem, planowanym jeszcze w latach 30. (S. Leszczycki i in.), a zrealizowanym w latach 70., jest aktywizacja zachodnich stoków Gorców na styku z Beskidem Wyspowym – na przykładzie Lubomierza: wyciąg narciarski (oświetlenie wyciągu od 2005 r.) i aktywizacja osadnictwa drugich domów.
- ⁹ Por. E. Węclawowicz-Bilska, *Strategie rozwoju gmin uzdrowiskowych w województwie małopolskim a główne priorytety zagospodarowania przestrzennego i rozwoju*, [w:] *Rola planowania przestrzennego w świetle polityki spójności Unii Europejskiej*, PK, Kraków 2005, s. 135-145.
- ¹⁰ „Dobra forma modernistyczna architektury na ziemiach górskich jest znacznie trudniejsza do osiągnięcia niż postawa twórcza bliższa regionalizmowi”. Włodzimierz Gruszczyński, z wykładu akademickiego w WAPK w 1964 r., wg notatek autora.
- ¹¹ A. Boratyński, *Studium stref krajobrazowych Skalnego Podhala*, „Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych Oddziału PAN, t. XVIII/1, styczeń–czerwiec 1974”, PWN, Warszawa–Kraków 1975, s. 350-352; W. Kosiński, *Metoda kształtowania modelowej jednostki rekreacyjnej dla Skalnego Podhala*, „Sprawozdania...”, *op. cit.*, s. 352-354; Z. Kuchta, *Osadnictwo wiejskie i gospodarka rolno-leśna w modelu przestrzennym Skalnego Podhala*, „Sprawozdania...”, *op. cit.*, s. 354-356; Z. Zuziak, *Kierunki przekształcenia modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej rekreacji na obszarze Tatr i Podtatrze*, „Sprawozdania...”, *op. cit.*, s. 356-357.

- ¹² XXX-lecie PRL. *Architektura, Urbanistyka, Budownictwo – Kraków*, red. A. Koczur, Wyd. SARP-BWA, Kraków 1975, s. 5.
- ¹³ T.P. Szafer, *Nowa architektura polska. Diariusz z lat 1971–1975*, Arkady, Warszawa 1979, s. 294, 302.
- ¹⁴ K. Styrna-Bartkiewicz, T.P. Szafer, *Ekologia środowiska mieszkaniowego*, Wyd. Oddz. PAN, Kraków 1977, s. 60, 187.
- ¹⁵ Por. np. J. Piekarczyk, *Chcecie zdetrzonizować Zakopane? Tak, to jest jedyna szansa ocalenia Tatr*, „Echo Krakowa”, 27–28.08.1974, s. 4-5; *idem*, *Jakie będzie Zakopane? Krótka kronika zakopiańskiego planowania*, „Przekrój”, 5.01.1975, s. 4-5; *idem*, *Zdetrzonizować Zakopane*, ITD, 23.02.1975, s. 14-15, *idem*, *Ameryka pod Giewontem*, „Ekspres Reporterów”, Wyd. WAG, Warszawa 1978, s. 62-113.
- ¹⁶ Konferencja „Cena widoku z okna”, Politechnika Krakowska 2006. Por. *Cena widoku z okna*, „Nasza Politechnika” 4, 2006, s. 16-17.

Literatura

- [1] Benjamin W., *Ein Jakobiner von Heute*, [w:] *Gesammelte Schriften*, Suhrkamp, Frankfurt a/Main 1972, 260-265.
- [2] Boratyński A., *Studium stref krajobrazowych Skalnego Podhala*, „Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych Oddziału PAN, t. XVIII/1, styczeń–czerwiec 1974”, PWN, Warszawa–Kraków 1975, 350-352.
- [3] *Cena widoku z okna*, „Nasza Politechnika” 4, 2006, 6-17.
- [4] Crasemann Collins C., *Werner Hegemann and the Search for Universal Urbanism*, Norton, New York 2005.
- [5] Gowin J., Pieronek T., *Liberalizm i Prawda*, [w:] *Religia i Liberalizm w Trzeciej Rzeczypospolitej*, www.KronikaNovusOrdo.pl.
- [6] Hagemann W., *Das steinerne Berlin, Geschichte der grünen Mietskasernen Stadt der Welt. 4 Auflage mit einem Vorwort von Walter Benjamin*, Vieweg-Ullstein, Berlin–Frankfurt a/Mein–Wien 1963.
- [7] Kosiński W., *Metoda kształtowania modelowej jednostki rekreacyjnej dla Skalnego Podhala*, „Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych Oddziału PAN, t. XVIII/1, styczeń–czerwiec 1974”, PWN, Warszawa–Kraków 1975, 352-354.
- [8] Kuchta Z., *Osadnictwo wiejskie i gospodarka rolno-leśna w modelu przestrzennym Skalnego Podhala*, „Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych Oddziału PAN, t. XVIII/1, styczeń–czerwiec 1974”, PWN, Warszawa–Kraków 1975, 354-356.
- [9] *Kultury ludowej już nie będzie. Dyskusja ekspertów*, „Gazeta Wyborcza”, 8–9.03.2008, 11-12.
- [10] *Ostał wam się ino spadzisty dach*, oprac. P. Jasica, Rzeczpospolita, 10–11.03.2008, A24-A26.
- [11] Piekarczyk J., *Chcecie zdetrzonizować Zakopane? Tak, to jest jedyna szansa ocalenia Tatr*, Echo Krakowa, 27–28.08.1974, 4-5.
- [12] Piekarczyk J., *Jakie będzie Zakopane? Krótka kronika zakopiańskiego planowania*, Przekrój, 5.01.1975, 4-5.
- [13] Piekarczyk J., *Zdetrzonizować Zakopane*, ITD, 23.02.1975, 14-15.
- [14] Piekarczyk J., *Ameryka pod Giewontem*, Ekspres Reporterów, Wyd. WAG, Warszawa 1978, 62-113.

- [15] Styrna-Bartkiewicz K., Szafer T.P., *Ekologia środowiska mieszkaniowego*, Wyd. Oddz. PAN, Kraków 1977, 60, 187.
- [16] Szafer T.P., *Nowa architektura polska. Diariusz z lat 1971–1975*, Arkady, Warszawa 1979, 294, 302.
- [17] TeKa Architektury Współczesnej Ziem Górskich. TeKa 1, red. T.P. Szafer, Oficyna Wydawnicza SEZ.ON, Kraków 1993.
- [18] *Walka o Przestrzeń*, oprac. P. Jasica, Architektura Murator 5, 2008, 24-28.
- [19] Węclawowicz-Bilska E., *Strategie rozwoju gmin uzdrowiskowych w województwie małopolskim a główne priorytety zagospodarowania przestrzennego i rozwoju*, [w:] *Rola planowania przestrzennego w świetle polityki spójności Unii Europejskiej*, PK, Kraków 2005, 135-145.
- [20] Współczesna Architektura Ziem Górskich. TeKa 2, red. T.P. Szafer, Oficyna Wydawnicza SEZ.ON, Kraków 1996.
- [21] Zuziak Z., *Kierunki przekształcenia modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej rekreacji na obszarze Tatr i Podtatrza*, „Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych Oddziału PAN, t. XVIII/1, styczeń–czerwiec 1974”, PWN, Warszawa–Kraków 1975, 356-357.